

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 314.113:94(497.1)“1918-1941”

СЛОБОДАН БЈЕЛИЦА
Нови Сад

Милан Кољанин

ЈЕВРЕЈИ И АНТИСЕМИТИЗАМ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ 1918-1941

Институт за савремену историју, Београд, 2008.

Антисемитизам спада у ред оних друштвених феномена који, колико год да су оповргавани и потискивани, увек поново избијају на површину и оптерећују друштвену свест, посебно код младих људи. С обзиром на трагичне последице које је, током холокауста и не само њега, антисемитизам произвео, свака његова појава мора се, не само из моралних разлога, препознати и осудити. А најбољи начин за одбацивање разних стереотипа које антисемитско иступање уобичајено користи јесте научно објашњавање и детаљно приказивање појавних облика антисемитизма у прошлости. Велики корак у том правцу учинио је историчар др Милан Кољанин, написавши књигу *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918-1941*. Ова монографија на преко пет стотина страница, писана у духу модерне историографске методологије, заснована је на рукопису истоимене докторске тезе коју је аутор одбранио на београдском Филозофском факултету.

На почетку књиге Кољанин је приредио један користан увод, досада најсвеобухватнији у литератури на српском језику, који објашњава појам и појаву антисемитизма у свету, те његов историјски развој. Затим су, у првом делу књиге, који носи наслов

„Југословенски Јевреји и друштвено окружење”, приказани демографски, економски, политички и социјални аспекти живота и значаја Јевреја у међуратној Југославији, те њихова подељеност на ционисте и асимиланте, Сефарде и Ашкеназе и тако даље. Иако су чинили тек пола процента становништва Југославије, Јевреји су дали велики допринос друштвеном развоју, нарочито у привредном и културном погледу. О њиховој интегрисаности у оквиру југословенског друштва, по мишљењу аутора, сведочи и чињеница да је, и поред јаке пропаганде, занемарљив број југословенских Јевреја одлучио да се између два светска рата исели у Палестину.

У другом делу монографије, насловљеном „Антисемитизам”, писац темељно анализира ту историјску појаву дугог трајања на југословенском простору не само у периоду од краја Првог па до избијања Другог светског рата, него и знатно пре. Детаљно и појединачно су приказани појавни облици антисемитизма у свим покрајинама које су 1918. године ушле у састав југословенске државе. Како видимо из истраживања Милана Кољанина, несумњиво је да су у антисемитским написима, па и инцидентима, предњачили „пречани”, највише римокатолици. Корене оновременог антисемитизма аутор налази не само у социјално раслојеној средини Аустроугарске, него и у везаности Јевреја за мађарску државну идеју, што ће им бити замерано и између два светска рата. Стечено антисемитско наслеђе оптеретило је југословенско друштво у међуратном периоду, а током двадесетих година Јевреје је пратила и хипотека блискости болшевизму, као последица искуства комунистичких револуција. Негативни западни утицаји и трендови, позних двадесетих и раних тридесетих година, утицали су на ширење и преображај антисемитизма у Југославији од традиционалног ка модерном облику. Ширење антисемитских идеја било је карактеристично за све југословенске крајеве, народе и националне мањине. Међутим, за разлику од хрватског и словеначког, где носи национално обележје, на српском простору, како објашњава Кољанин, антисемитизам је имао југословенско-унитарни карактер. Није неважна чињеница да су носиоци антисемитског говора и деловања код Хрвата и Словенаца биле неспорне националне вође Стјепан Радић и Антон Корошец, док је код Срба њихов пандан био Димитрије Љотић, личност са поли-

тичке маргине. Поред тога, аутор доказује да су манифестације антисемитизма у Краљевини Југославије биле далеко ређе него у суседним државама. Јеврејска јавност, како у земљи тако и у иностранству, увек је истицала благонаклон став југословенске власти према својим поданицима јеврејске вероисповести.

Тек у предвечерје рата који ће захватити и Југославију грађанска равноправност њених Јевреја доведена је у питање. Томе процесу посвећен је трећи део књиге, под насловом „У сенци наступајуће катастрофе”. Антијеврејске мере и закони, како аутор закључује, биле су резултат изузетно неповољне спољнополитичке ситуације у којој се Краљевина Југославија нашла. Конкретно, радило се о ускраћивању боравка Јеврејима без југословенског држављанства, ограничавању уписа јеврејске деце и омладине на школе и факултете, те рестрикцији учешћа Јевреја у трговини животним намирницама на велико. Како документи сведоче, ове мере су опет биле блаже него у већини европских земаља, а најдоследније и посебно строго су спровођене на простору Бановине Хрватске. Југословенска државна територија је све до Априлског рата представљала транзитну руту за јеврејске избеглице, што је ризиковало и изазивало нове притиске од стране нацистичке Немачке. Имајући то све у виду, веома је уверљива аргументација коју Кољанин користи када полемиче са тезама појединаца да су антијеврејске мере Краљевине Југославије биле смишљени увод у геноцид и слично.

Овом књигом наша историографија је добила прву студију која целовито приказује феномен антисемитизма у друштву и политици међуратне Југославије. Кољанинова монографија резултат је дугогодишњег истраживања, заснована је на километрима архивске документације, хрпама периодике и изузетно обимној литератури на више језика. Она пружа, усудимо се да приметимо, непристрасан одговор на врло осетљива и контроверзна научна питања. Кољанин се није устручавао да укаже на појаве антисемитизма и у средини из које потиче, али се није либио ни да истакне и документима аргументује да су такве појаве биле знатно слабије изражене него код других народа, посебно суседних. Надајмо се да ће овако вредна књига, својим значајем и друштвеним утицајем, превазићи ограничења која јој релативно мали тираж ствара, те можда доживети и нова издања.